

УДК 343.2

Юридичне значення спеціальної мети при вчиненні державної зради у формі шпигунства

О. Г. Семенюк,
кандидат юридичних наук,
заступник начальника Управління
Служби безпеки України

Аналізуються наукові погляди щодо суб'єктивних ознак державної зради у формі шпигунства. Доводиться, що подальше залишення у диспозиції цієї статті спеціальної мети, яка не має певного юридичного наповнення для правильної кваліфікації кожного конкретного випадку, та ігнорування правозастосовцями положення щодо обов'язковості її доведення дають широкий простір для вільного тлумачення цього поняття, відкривають можливості для свавілля та порушення прав людини.

Ключові слова: суб'єктивна сторона злочину, вид умислу, мета злочину, мотивація злочину, корислива мотивація, державна зрада у формі шпигунства.

Семенюк А. Г. Юридическое значение специальной цели при совершении государственной измены в форме шпионажа

Анализируются научные взгляды на субъективные признаки государственной измены в форме шпионажа. Доказывается, что дальнейшее оставление в диспозиции этой статьи специальной цели, не имеющей конкретного юридического наполнения для правильной квалификации каждого конкретного случая, и игнорирование правоприменителями положения об обязательности ее доказывания дают широкий простор для произвола и нарушения прав человека.

Ключевые слова: субъективная сторона преступления, вид умысла, цель преступления, мотивация преступления, корыстная мотивация, государственная измена в форме шпионажа.

Semenyuk Oleksandr. Legal effect of a special purpose in committing crime of high treason in the form of espionage

The article analyzes the scientific views on subjective elements of crime of high treason in the form of espionage; proves that the subsequent abandonment in the disposition of this article of special purpose, which has no specific legal content for correct classification of each individual case and ignoring its position by assignees on mandatory proof, gives wide scope for free interpretation of this concept opens up opportunities for arbitrariness and violation of human rights.

Key words: subjective side of a crime, type of intent, the purpose of crime, motivation of crime, selfish motivation, the crime of high treason in the form of espionage.

Зміст суб'єктивної сторони складу злочинів характеризують певні юридичні ознаки, якими є вина, мотив та мета вчинення злочину, а, на думку Я. Брайніна¹ та П. Фріса², ще й емоційний стан, у якому перебувала особа під час вчинення злочину.

© Семенюк Олександр Георгійович – кандидат юридичних наук, заступник начальника Управління Служби безпеки України

¹ Брайнін Я. М. Основні питання загального вчення про склад злочину. Київ, Вид-во Київського ун-ту, 1964. С. 113.

² Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Атіка, 2004. С. 123.

На відміну від вини, яка є психічним ставленням винного до вчиненого, виникає в момент вчинення злочину і знаходить у ньому своє вираження, мотиви та мета формуються ще до вчинення злочину. Вони входять до змісту суб'єктивної сторони не через умисел та необережність, а в якості самостійних ознак, які, згідно з пунктом 2 частини першої статті 91 Кримінального процесуального кодексу України, підлягають доказуванню у кримінальному провадженні та, відповідно до пункту 2 частини третьої статті 374 цього Кодексу, повинні бути зазначені судом у мотивувальній частині вироку³. Їх конкретність має виключне значення для засудженої особи, оскільки безпосередньо впливає на формування в неї уявлення про справедливість чи несправедливість вироку і призначеного покарання, що визначає її ставлення до всієї системи судочинства.

Незважаючи на важливість чіткого уявлення щодо змісту суб'єктивних ознак державної зради у формі шпигунства (ч.1 ст.111 Кримінального кодексу України) та чисельні наукові дискусії з цього питання, до яких у різний час долучалися такі науковці, як Ю. Антонян, О. Бантишев, В. Гульдман, В. Кудрявцев, В. Лунєєв, А. Зелінський, Г. Злобін, Б. Нікіфоров, І. Слободянюк та інші, до цього часу відсутня єдність у теорії щодо виду умислу цього злочину, а також співвідношення його мотивів та мети. Це призводить до різнобою у слідчій та судовій практиці, неправильної кваліфікації таких протиправних дій, притягнення до кримінальної відповідальності осіб, чий дії не є суспільно небезпечними.

Головна проблема, що викликає чисельні наукові суперечки щодо ознак суб'єктивної сторони державної зради у формі шпигунства, пов'язана з тим, що диспозиція ч.1 ст.111 Кримінального кодексу України, яка передбачає кримінальну відповідальність громадян України за передачу або збирання з метою передачі іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю, містить фразу «діяння, умисно вчинене на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України»⁴, яка, на переконання більшості вчених, є «спеціальним умислом», а точніше, нормативно закріпленою метою цієї протиправної діяльності.

За загальним правилом, якщо у диспозиції статті як обов'язкова ознака суб'єктивної сторони складу злочину визначена мета суспільно небезпечного діяння, то такі злочини вчиняються виключно з прямим умислом⁵, «мета може бути тільки в злочинах, вчинюваних з прямим умислом, тому що вона є свідченням бажання певного наслідку»⁶. При непрямому умислі наслідок як такий не є метою діяльності. Злочинця в цьому випадку цікавить насамперед саме діяння. Наслідок не мотивує його діяння, а є «контрмотивом (слабкою

³ Кримінальний процесуальний кодекс України // ВВР України. 2013. № 9-10. № 11-12, № 13. Ст. 88.

⁴ Кримінальний кодекс України // ВВР України. 2001. № 25-26. Ст.131.

⁵ Фріс П.Л. Цит. праця. С. 133.

⁶ Кримінальне право України: Загальна частина: підруч. для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / Бажанов М.І., Баулін Ю.В., Борисов В.І. та ін.; за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В.Я. Тація. Київ-Харків: Юрінком Інтер – Право, 2003. С. 163.

психологічною силою, яка не зупиняє особу і не змушує її відмовитися від злочинних дій)⁷.

Юридичне значення спеціального умислу визначається його психологічним змістом, тією роллю, яка належить меті діяння або бездіяльності у вираженні реальних зв'язків між діяльністю, з одного боку, свідомістю та волею особи – з іншого. Формуючись як результат впливу зовнішнього світу на свідомість конкретної людини, соціально значуща мета завжди виявляє соціальні властивості особистості, її установку, моральні якості.

За своїм змістом мета включає в себе свідомість і волю людини щодо об'єктивного результату його поведінки. Тому мета вказує на дійсний (хоч і віддалений) об'єкт злочинного діяння й виражає ставлення особистості до цього об'єкта⁸. Водночас мета – це уявлення про бажаний результат, якого прагне особа, що визначає спрямованість діяння⁹. Така мета нерозривно пов'язана з мотивом злочину, який виступає в якості спонукання (рушійної сили) злочину та досягнення бажаного результату для задоволення породжених мотивом потреб. З огляду на це мотив дає змогу визначити, заради чого (особистісна сутність) і чому (емоційний імпульс) вчиняється та чи інша дія, а мета – на який результат спрямована суспільно небезпечна діяльність.

За цих умов державна зрада у формі шпигунства може бути здійснена виключно із визначеною у законі метою, яка має бути доведена досудовим слідством та судом. За відсутності спеціального умислу на завдання шкоди безпеці держави такий склад злочину відсутній, що не виключає наявності у діях особи іншого складу злочину, зокрема розголошення державної таємниці.

Слід зазначити, що як за часів СРСР, так і в наш час переважна більшість таких протиправних дій вчинялася та вчиняється з корисливих мотивів як із власної ініціативи (т.зв. ініціативне шпигунство), так і в результаті вербувальних підходів та корисливих пропозицій із боку іноземних спецслужб. Під час допитів такі особи, пояснюючи свої мотиви державної зради, зазвичай називають низьке грошове утримання, незадоволеність матеріальним становищем сім'ї, відсутність впорядкованого житла, будь-яких перспектив кар'єрного росту, бажання виїхати за кордон на постійне місце проживання, отримання гідної (високооплачуваної) роботи за кордоном тощо. Проте запроваджена ще за часів політичних репресій 1930-х років практика кваліфікації діянь, виражених у розголошенні (передачі) державної таємниці представнику іноземної держави або її спецслужби незалежно від мотивів та мети такої діяльності, виключно як державна зрада у формі шпигунства, продовжується і нині.

⁷ Красиков Ю. А. Уголовное право: Субъективная сторона преступления. Общая часть. Особенная часть: Курс лекций. Лекция 7 / Красиков Ю.А.; Отв. ред.: Игнатов А.Н., Красиков Ю.А. Москва: Норма, Инфра-М, 1996. С. 20.

⁸ Злобин Г. А., Никифоров Б. С. Умысел и его формы. Москва: Юридическая литература, 1972. С. 78.

⁹ Кримінальне право України: Загальна частина: підруч. для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / Бажанов М.І., Баулін Ю.В., Борисов В.І. та ін.; за ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Київ-Харків: Юрінком Інтер – Право, 2003. С. 162.

І. Слободянюк, досліджуючи корисливу мотивацію державної зради та намагаючись обґрунтувати законність судових вироків, за якими військовослужбовці визнавалися винними у державній зраді, вчиненій виключно з корисливих мотивів та без мети завдати шкоди безпеці державі, наголошував, що «державна зрада визначається самим фактом вчинення діяння. Особа вчиняє дію, яка завідомо для неї є суспільно небезпечною, оскільки діє всупереч існуючим поняттям, таким, як Батьківщина, Вітчизна, обов'язок, честь, гідність військовослужбовця, обов'язок збереження державної і військової таємниці. Винний охоплює своєю свідомістю не тільки фактичну сторону своєї поведінки, в результаті якого державна таємниця стає надбанням іноземних спецслужб, а й його соціальні властивості. Особа усвідомлює факт порушення спеціальних обов'язків і навмисно відхиляється від встановлених норм поведінки, тобто діє цілеспрямовано, отже, з прямим умислом. Зокрема, військовослужбовець усвідомлює, що діє на шкоду зовнішній безпеці держави і бажає цього»¹⁰.

Якбачимо, І. Слободянюк, наголошуючи саме на прямому умислі державної зради у формі шпигунства, в основу своєї аргументації покладає лише одну ознаку умислу – інтелектуальну, яка полягає в усвідомленні особою своєї протиправної діяльності та передбаченні її суспільно небезпечних наслідків. Такого усвідомлення, на думку цього автора, та умисного порушення встановлених норм поведінки виявляється достатньо для того, щоб зробити висновок про те, що військовослужбовець усвідомлює, що діє на шкоду зовнішній безпеці держави і бажає цього. Однак такий висновок означає, що діяння вчиняється заради самого діяння без наміру досягти будь-якого іншого результату. В даному випадку суспільно небезпечне діяння пов'язується із суспільно небезпечними наслідками. Але ці поняття не тотожні.

Дещо іншої точки зору, сутність якої зводиться до необхідності встановлення лише факту порушення правил поведінки з державною таємницею та відсутності потреби у визначенні виду умислу цього злочину, дотримувалися науковці Г. Злобін та Б. Нікіфоров. Вони вважали, що вид умислу в державній зраді не може бути визначений у принципі, оскільки при розмежуванні прямого і непрямого умислу потрібно розділяти вольове ставлення особи не до будь-яких, а лише до певних наслідків. На їхню думку, якщо наслідок жодним чином не включено до складу, то він невизначений, і будь-яка спроба розмежувати вид умислу залежно від вольового ставлення особи до такого наслідку буде довільною. Тому, встановлюючи вольове ставлення винного до наслідків діяння, необхідно залишатися в межах складу злочину. У зв'язку з цим, оскільки законодавець не включив до складу зради Батьківщині вказівку на настання суспільно небезпечних наслідків, то розмежування цих видів наміру неможливе. Тому для наявності умисної форми вини досить свідомості суб'єкта, що його діяння становить небезпеку для державної незалежності, територіальної недоторканності або військової

¹⁰ Слободянюк І. А. Корыстная мотивация государственной измены, совершаемой военнослужащими. URL: <http://zakony.com.ua/zhurnaly-rod-za-prava-voennosluzhashchih/337005-ia-slobodanyuk-korystnaya-motivaciya-gosudarstvennoi-izmeny-sovershaemoi-voennosluzhashchimi>.

могутності країни. Вольове ж ставлення суб'єкта до шкоди охоронюваному об'єкту, яка лежить за межами складу, не може бути використано в даному випадку ні для розмежування видів умислу, ні для визначення наявності в діях винного закінченого складу злочину¹¹.

Як бачимо, намагання окремих науковців перемістити вольовий елемент (бажання) безпосередньо на суспільно небезпечну дію лише в черговий раз доводить помилковість тієї позиції, що у злочинах з формальним складом відсутній вольовий елемент і для прямого умислу достатньо інтелектуальної ознаки у вигляді усвідомлення суспільної небезпеки свого діяння. Будь-яка дія вчиняється для досягнення певного результату (наслідку), а не заради вчинення самої дії. Тому без психічного ставлення до наслідків цієї дії у вигляді бажання їх настання відсутній прямий умисел такого діяння.

На думку деяких дослідників, корисна мотивація виключає мету завдання шкоди безпеці держави, у зв'язку з чим суб'єктивна сторона державної зради із корисливих мотивів характеризується непрямим умислом. Проте таке судження містить дві суттєві помилки. По-перше, корислива мотивація не виключає іншої мотивації. По-друге, наявність корисливої мотивації при вчиненні державної зради, за відсутності доведеного умислу на завдання шкоди безпеці держави, означає не наявність непрямого умислу в державній зраді, а відсутність цього складу злочину. Спробуємо довести нашу позицію.

Поведінка особи може спонукатися та спрямовуватися не одним, а декількома мотивами, які знаходяться один з одним в ієрархічних відносинах. Наявність домінуючого мотиву, який у той чи інший момент визначає зміст поведінки, не перешкоджає актуалізації супутніх мотивів. Унаслідок цього суб'єктивний вектор злочинної поведінки нерідко буває полімотивованим. При вчиненні злочинних дій одночасно можуть діяти декілька мотивів, які взаємно доповнюють та підсилюють один одного, надаючи поведінці цілеспрямованого, стійкого характеру, суттєво підвищуючи його суспільну небезпечність. Отже, корислива мотивація може співіснувати з іншими мотивами, в тому числі політичними. Однак довести політичну мотивацію та наявність умислу на завдання шкоди безпеці держави, які можуть бути підживлені також корисливою мотивацією, досить складно.

Виявлення справжнього змісту злочинної мотивації, інтересів і потреб, які можуть бути задоволені за допомогою злочину, є складним, але від цього не менш важливим завданням, що стоїть перед слідством і судом. Злочинець нерідко прагне приховати свої справжні мотиви й те значення, особистісний зміст, які він надає їм та своїм діям. Навіть зізнавшись у вчиненні злочину, злочинець нерідко приховує їх від слідства й суду, прикриваючись більш привабливими, на його думку, або менш караними спонуканнями. З цього приводу Д. Карнегі цілком слушно зауважив, що у людини буває два мотиви для того чи іншого вчинку: один красиво виглядає, другий – справжній.

Потреби, суб'єктивна значимість яких для конкретної особи завжди індивідуальна, формуються за безпосередньою дією ціннісних орієнтацій, інтересів, світогляду правопорушника та знаходяться в загальному руслі

¹¹ Злобин Г. А. Цит. работа. С. 85.

антигромадської спрямованості особистості. Тому всебічно оцінити мотиви злочину, особистісний зміст, який надається істинним спонуканням злочинця, можна, глибоко дослідивши основні підструктури його особистості, а також результати його протиправної діяльності (шляхом допитів свідків, проведення судово-психологічної експертизи, вивчення різних документів тощо)¹².

Складність, а іноді й неможливість доведення умислу на завдання шкоди державній безпеці у злочинах проти основ національної безпеки України спричинилася до того, що у кримінологічній науці закріпилася теза: для більшості злочинів проти держави, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, характерне неспівпадіння мотиву і мети. Зокрема, А. Зелінський зазначає, що диверсія, шпигунство, заподіяння шкоди, терористичні акти вчиняються, як правило, не безкоштовно, а за солідну винагороду. Корисливість у такому роді злочинної діяльності виступає одним із мотивів і є єдиною спонукую, що не співпадає з метою, вказаною в законі. Таким чином, за висновками А. Зелінського, корислива мотивація може сполучатися з різними цілями – корисливими і некорисливими, іншими словами, корисливі мотиви злочинної діяльності не завжди співпадають із корисливою метою дій¹³.

Ідея можливості неспівпадіння мотивів протиправної поведінки та мети такої поведінки у зазначеній категорії злочинів є дуже зручною та ідеологічно виправданою для кваліфікації таких дій за статтями, що передбачають відповідальність за так звані політичні злочини за відсутності доведеного політичного мотиву та умислу на завдання шкоди державі. Але це є не чим іншим, як намаганням обґрунтувати те, чого не має в реальній дійсності, оскільки зазначена ідея суперечить психологічному механізму цілепокладання.

Будь-яка вольова дія особи, в тому числі злочинна, має певні мотиви та спрямовується на досягнення поставленої мети. Між мотивом і метою існує внутрішній зв'язок, оскільки із формуванням мотиву особи формується і мета. Мотив є тією активною силою, яка веде суб'єкта до досягнення мети¹⁴.

Корисливість завжди пов'язана з бажанням незаконного і аморального придбання або накопичення матеріальних благ. Тому задовольнити корисливу мотивацію шляхом завдання шкоди безпеці держави неможливо. Корисливий мотив і досягнута політична мета лежать абсолютно в різних площинах і не перетинаються, а отже, жодним чином не пов'язані між собою.

Це не означає, що мотиваційна структура особи злочинця є незмінною. Навпаки, вона дуже динамічна й залежить від зовнішніх обставин, конкретних життєвих ситуацій, поведінки оточуючих тощо. У ході «засвоєння» майбутнім злочинцем нової криміногенної ситуації змінюються і мотиви його поведінки. У процесі підготовки до злочину та у ході його

¹² *Криминальная мотивация* / Антонян Ю.М., Гульдан В.В., Кудрявцев В.Н., Лунеев В.В., и др.; отв. ред. Кудрявцев В.Н. Москва: Наука, 1986. С. 122.

¹³ *Зелінський А.Ф., Коржанський М.Й.* Корислива злочинна діяльність. Київ: Генеза, 1998. С. 59.

¹⁴ *Советское уголовное право: Часть Общая: учебник* / Здравомыслов Б.В., Гельфер М.А., Гришаев П.П. и др. Москва: Юрид. лит., 1982. С. 150.

вчинення потреби, що стали рушійною силою протиправної поведінки, можуть змінюватися. Разом із ними змінюється і мета злочину, спроможна задовольнити ці потреби. Але зміна мети злочину без зміни його потреби та відповідно трансформації мотивації неможлива.

Твердження, що метою корисливої мотивації при вчиненні злочинів проти основ національної безпеки України може бути завдання шкоди безпеці держави, – це те ж саме, що визнавати можливість вгамувати спрагу або почуття голоду шляхом відвідування футбольного матчу. Незважаючи на таку логічну непослідовність, зазначена формула продовжує активно використовуватися під час розслідування зазначеної категорії злочинів.

Мета, як і мотив, є обов'язковою ознакою будь-якої злочинної поведінки. Але ступінь збігу мети із суспільно небезпечними наслідками, які фактично настали, різний при різних видах умислу. При прямому умислі мета і мотив збігаються з наслідком, а при непрямому – ні. Тому неспівпадіння у більшості випадків мотивів злочинної діяльності із метою, яка закріплена у диспозиції державної зради, зумовило чисельні спроби обґрунтувати позицію щодо відсутності прямого умислу в цьому злочині.

Так, Г. Анашкін, який активно відстоював можливість прямого умислу при вчиненні таких злочинів, дійшов до наступних висновків:

1. Прийняття практикою точки зору, що зрада Батьківщині і шпигунство можуть бути здійснені тільки з прямим умислом, залишить безкарними суспільно небезпечні діяння, вчинені умисно на шкоду зовнішній безпеці країни в тих випадках, коли особа, яка вчинила злочин, свідомо допускала можливість заподіяння шкоди державі, але ставилася до наслідків своїх дій байдуже.

2. Винний, діючи, наприклад, з корисливих або кар'єристських спонукань, може не бажати заподіяння шкоди інтересам держави, а лише свідомо її допускати.

3. Якщо виходити з того, що всі зрадники Батьківщини і шпигуни діють тільки з прямим умислом, що у всіх цих осіб одна форма вини, ця обставина тією чи іншою мірою нівелюватиме всіх злочинців. Це заздалегідь, як було в минулому з терміном «ворог народу», зумовлюватиме і форму вини, і міру відповідальності особи, що опинилася на лаві підсудних.

4. Немає підстав стверджувати, що при зраді Батьківщині і шпигунстві можливий лише прямий умисел, виходячи із причин вчинення цих злочинів. Якщо раніше контрреволюційні злочини вчинялися з ідейних мотивів, з ненависті до радянської влади, то тепер зрадники Батьківщини – це, як правило, люди, що діють з корисливих мотивів, що заплуталися в своїх власних махінаціях і ворожих мережах»¹⁵.

На нашу думку, одна із причин помилковості цих висновків полягає у тому, що автор постійно намагається «втиснути» описані ним ситуації у державну зраду. Він вважає, що незалежно від мотивів, спрямування умислу та мети розголошення державної таємниці такі діяння мають кваліфікуватися виключно як державна зрада у формі шпигунства. Але неспівпадіння всіх

¹⁵ Анашкін Г. З. Ответственность за измену Родине и шпионаж. Москва: Юрид. лит., 1964. С. 147-156.

цих суб'єктивних ознак із диспозицією зазначеної статті свідчить не про наявність непрямого умислу в цьому злочині, а про необхідність кваліфікації таких діянь за іншою статтею – розголошення державної таємниці, яка не містить у своїй диспозиції спеціальної мети та передбачає можливість вчинення діяння як з прямим, так і непрямим умислом.

Необхідно визнати, що структура диспозиції державної зради, яка містить таку обов'язкову ознаку, як спеціальний умисел на завдання шкоди «суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України», залишилася нам у спадок від радянського тоталітарного режиму, коли доведення політичної мотивації здійснювалося виключно на підставі політичних оцінок, критерії яких були невизначені, ситуативні та залежали не стільки від законодавства, скільки від політиків та правозастосовців. Політична мотивація закріплювалася у таких статтях для обґрунтування суспільної небезпечності цих осіб та виправдання жорстокості покарань, що до них застосовувалися. При цьому доведенням закріпленої у законі мети ніхто не переймався, оскільки мета а ргіогі вважалася присутньою за наявності лише об'єктивних ознак політичних злочинів.

У кримінальному законодавстві демократичних країн політична мотивація не криміналізується, оскільки це суперечить Загальній декларації прав людини (1948), міжнародним пактам про громадянські і політичні права та іншим міжнародним угодам, які проголошують право і свободу кожної людини на політичні та інші погляди. Тому суб'єкти, які вчиняють злочини з «політичних» мотивів, несуть відповідальність не за свої ідеологічні переконання, а за об'єктивно вчинене та винне діяння, передбачене у кримінальному законі.

Для того, щоб кримінальна відповідальність за державну зраду, в тому числі у формі шпигунства, могла вважатися правомірною, необхідно, аби визначена у цій статті спеціальна мета мала чітко визначений юридичний зміст, закріплений у законі, та була доведена в ході досудового провадження та судового слідства. Однак, на нашу думку, сформулювати таку чітко визначену мету даного складу злочину досить складно та й не потрібно.

Це пов'язано з тим, що до різновиду прямого умислу теорія кримінального права відносить визначений, невизначений та альтернативний умисли. Визначений умисел характеризується наявністю у винуватого бажання досягти конкретного злочинного наслідку. Невизначеним є умисел, при якому винуватий передбачав суспільно небезпечні наслідки лише у загальних рисах, а не в індивідуально визначеному вигляді. Альтернативний умисел має місце тоді, коли особа передбачає і бажає настання одного із кількох можливих наслідків. У випадку невизначеного та альтернативного умислу особа відповідатиме за той наслідок, який настав фактично¹⁶.

Усвідомлення винним суспільно небезпечного характеру свого діяння повинно мати конкретний характер та спрямованість. Суб'єкт умисного злочину повинен уявляти, які саме злочинні дії він виконує та якого

¹⁶ *Вереша Р. В.* Проблеми вини в теорії кримінального права: навчальний посібник. Київ: Атіка, 2005. С. 202.

злочинного наслідку прагне. При цьому він має передбачати наслідки свого діяння як тоді, коли вони неминуче настануть, так і тоді, коли він передбачає реальну можливість їх настання. Але така різноманітність варіантів умислу та його наслідків фактично унеможлиблює їх закріплення у вигляді чітко визначеної спеціальної мети. Неможливо передбачити всі можливі негативні наслідки, які можуть настати в результаті умисної передачі секретної інформації представникам іноземної спецслужби, та закріпити їх у вигляді мети. При цьому неспівпадіння мети цієї протиправної діяльності із наслідками, що настали в результаті несанкціонованого витоку секретної інформації, означатиме відсутність у діяч особи зазначеного складу злочину.

Враховуючи викладене, законодавець повинен відмовитися від існуючої структури складу злочину, що встановлює відповідальність за державну зраду в формі шпигунства. Подальше залишення у диспозиції цієї статті спеціальної мети, яка не має певного юридичного наповнення для правильної кваліфікації кожного конкретного випадку, та ігнорування правозастосовцями положення щодо обов'язковості її доведення дають широкий простір для вільного тлумачення цього поняття, відкриває можливості для свавілля та порушення прав людини.

Кримінальна відповідальність повинна наставати не за державну зраду в формі шпигунства, а за розголошення державної таємниці (для секретноносців) або/та протиправне заволодіння державною таємницею (для осіб, які не мають доступу до державної таємниці) незалежно від їх громадянства. При цьому мета цих протиправних діянь (завдання шкоди особі, суспільству чи державі) може розглядатися виключно як обтяжуюча вина обставина, а не обов'язковий елемент складу злочину.

Semenyuk Oleksandr., Legal effect of a special purpose in committing crime of high treason in the form of espionage

The article analyzes the scientific views on subjective elements of crime of high treason in the form of espionage.

It is proved that currently existing structure of the disposition of crime of high treason, which contains the following essential characteristics as specific intent to harm "the sovereignty, territorial integrity and inviolability, national defense, civil, economic or information security of Ukraine", were left as a legacy of the totalitarian regime of the USSR as proof of political motivation carried out solely on the basis of political ratings, which criteria was vague, situational and depended less on law, but on politicians and assignees. The political motivation was secured in such articles to justify the social danger of these people and justify cruelty penalties applied to them.

To make criminal responsibility for crime of high treason in the form of espionage was considered to be legitimate, it is necessary to set out in this article special purpose had a clearly defined legal meaning, enshrined in law, and was proven in pre-trial proceedings and trial. However, in our opinion, it is difficult and, most likely, is not necessary to formulate such a clearly defined purpose of the offense.

Awareness of guilty person of socially dangerous nature of his act should have a specific character and orientation. The subject of a crime should imagine what criminal acts he performs and criminal consequences he seeks. He must anticipate the consequences of his actions both when they inevitably come and when he provides a real possibility of their occurrence. But such a variety of options of intention and its consequences actually makes their consolidation as a clearly defined specific goal. It is impossible to anticipate all possible negative consequences that may occur as a result of intentional transmission of secret information to representatives of foreign

intelligence services, and consolidate them as a goal. The discrepancy of objective of this illegal activity and consequences that come as a result of unauthorized leaks of secret information means the lack of offence in the actions of the person.

It is concluded that the legislator should abandon the existing structure of crime that establishes the responsibility for treason in the form of espionage. The subsequent abandonment in the disposition of this article of special purpose, which has no specific legal content for correct classification of each individual case and ignoring its position by assignees on mandatory proof, gives wide scope for free interpretation of this concept opens up opportunities for arbitrariness and violation of human rights. Criminal liability should not occur for treason in the form of espionage, and the disclosure of state secrets (for those who have an access to secret secrets) and / or illegal appropriation of state secrets (for those who do not have access to state secrets) regardless of their nationality. Thus the purpose of these illegal acts (benefit or harm for a person, society or state) can be viewed only as a guilt aggravating circumstance, not a required element of the offense.

Key words: subjective side of a crime, type of intent, the purpose of crime, motivation of crime, selfish motivation, the crime of high treason in the form of espionage.

УДК 343.35

Особливості організаційно-тактичного забезпечення обшуку під час розслідування економічних злочинів

О. В. Шаповал,

аспірант кафедри правосуддя юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Розглянуто складові елементи поняття «тактика обшуку», підкреслено, що суть тактичних прийомів обшуку полягає саме в їх пошуковому характері, спрямованості на виявлення місць приховування. Наведено типовий перелік тактичних прийомів, застосування яких має ґрунтуватися на урахуванні особливостей обшуку в кожному конкретному випадку. Здійснено загальну характеристику обшуку як слідчої (розшукової) дії, що спрямована на виявлення та фіксацію відомостей про обставини вчинення економічних злочинів.

Ключові слова: обшук, предмет пошуку, місце приховування, тактичні прийоми обшуку, економічні злочини.

Шаповал Е. В. Особенности организационно-тактического обеспечения обыска при расследовании экономических преступлений

Рассмотрены составляющие элементы понятия «тактика обыска», подчеркнута, что сущность тактических приемов обыска состоит именно в их поисковом характере, направленности на выявление мест сокрытия. Приведен типовой перечень тактических приемов, применение которых должно базироваться на учете особенностей обыска в каждом конкретном случае. Осуществлено общую характеристику обыска как

© Шаповал Олена Вікторівна – аспірант кафедри правосуддя юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка